

Маргарита Надутенко

Український мовно-інформаційний фонд НАН України

МЕТОДИ ОНОМАСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Обґрунтовано тезу про цифрові методи лінгвістичного дослідження онімного матеріалу як необхідну складову сучасного ономастичного дослідження. У структурі методу виділено основні компоненти цифрової обробки та презентації онімного матеріалу: віртуальні лабораторії з ономастики, бази даних для обробки великих масивів інформації, онотологічні екскурсії 3D панорамою віртуального музею, відеословник.

Ключові слова: віртуалізація, віртуальна лабораторія, електронний словник, топонім, ономастика, цифровий метод, відеословник, онотологічна екскурсія 3D панорамою віртуального музею, ІТ платформа «ПОЛІЕДР».

The thesis about digital methods of linguistic research of onymic material as a necessary component of modern onomastic research is substantiated. The structure of the method highlights the main components of digital processing and presentation of onymic material: virtual laboratories for onomastics, databases for processing large arrays of information, onotological 3D panorama virtual museum tours, video dictionary.

Key words: virtualization, virtual laboratory, electronic dictionary, toponym, onomastics, digital method, onotological 3D panorama virtual museum tour, video dictionary, IT-platform «POLYHEDRON».

Актуальність проблеми визначається необхідністю формування та подальшого впровадження цифрових методів дослідження ономастичного матеріалу для комплексного оперативного аналізу топонімного матеріалу України на різних хронологічних зрізах та з метою подальшого забезпечення доступності набутих знань для широкого кола користувачів.

Наукова новизна дослідження полягає у розробці нових методів та підходів до системного аналізу топонімного матеріалу України XVII–XXI ст. із застосуванням цифрових методів аналізу та презентації онімного матеріалу: віртуалізація, віртуальні лабораторії з ономастики;

відеословник як новий спосіб презентації онімного матеріалу; бази даних для обробки вибіркової інформації; лінгвістичні корпуси з ономастики; онтологічні екскурсії 3D панорамою віртуального музею; аналітично-пошукова система «ІТ-платформа «ПОЛІЕДР» (комплексний міждисциплінарний підхід для дослідження онімів).

Мета статті – огляд цифрових методів для дослідження та презентації онімного матеріалу.

У методології дослідження власних назв як лінгвістичного феномена протягом усієї історії розвитку ономастики сформувалися й існують різні підходи до систематизації та аналізу матеріалу. Сучасний стан ономастики й тенденції її розвитку активно вплинули на включення різноманітних методологічних цифрових прийомів у дослідницький інструментарій науковців. Пропоновані цифрові методи не суперечать традиційним існуючим методам та прийомам, а лише доповнюють накопичений великий досвід дослідження пропріальної лексики. Серед основних класичних методів виділено: **загальнонаукові, лінгвістичні й ономастичні.**

Сучасний етап цифрового розвитку світової та української науки потребує розв'язання низки важливих завдань у галузі ономастики, які можна вирішити лише шляхом відповідного оновлення та вдосконалення ономастичних методів дослідження, основна частина яких була сформована ще у період відсутності цифрових технологій. У світі цифрова лексикографія набула дуже великого поширення. Для більшості розвинених мов світу в основному вже сформовано функціонально повний цифровий лексикографічний простір. В Україні ця галузь поки що недостатньо розвинена. Український мовно-інформаційний фонд НАН України має досвід створення відповідного

віртуального середовища (віртуальні лабораторії, лінгвістичні корпуси тощо) та промислового випуску електронних словників різних типів [1].

Вважаємо за необхідне виокремити в методології дослідження власних назв окремий напрям – **ЦИФРОВІ МЕТОДИ ОБРОБКИ ТА ПРЕЗЕНТАЦІЇ ОНІМНОГО МАТЕРІАЛУ:**

1) **відеословник** як новий метод презентації онімного матеріалу; 2) **віртуальні лабораторії з ономастики** як інструмент активної взаємодії фахівців у віддаленому режимі; 3) **бази даних для обробки онімної інформації** та масштабного аналізу; 4) **лінгвістичні корпуси з ономастики** з використанням розробленої лінгвістичної розмітки; 5) **онтологічні екскурсії 3D панорамою віртуального ономастичного музею** як новий метод презентації онімного матеріалу; 6) **система «ПОЛІЕДР»** як мережевий інструмент для забезпечення взаємодії з інформаційними ресурсами.

Рис. 1. - Ілюстрація цифрових методів презентації онімного матеріалу

1. Відеословник як метод презентації онімного матеріалу

створено та апробовано у рамках співпраці між Українським мовно-інформаційним фондом (Загальноукраїнський центр словникарства) і кафедрою загального та слов'янського мовознавства Національного

університету «Києво-Могилянська академія» - «Подорож лінгвіста. Таємниці власних назв» (режим доступу: <https://fb.watch/2i5qpKDnh2/>). Відеословник топонімів, створений у пам'ять про першого завідувача кафедри загального та слов'янського мовознавства Національного університету «Києво-Могилянська академія», доктора філологічних наук, професора, заслуженого діяча науки й техніки України Лучика Василя Вікторовича.

Відеословник «Відомі – невідомі Суми» було створено та апробовано Українським мовно-інформаційним фондом (Загальноукраїнський центр словникарства) у рамках співпраці з Сумським державним педагогічним університетом ім. А. С. Макаренка [4, с. 153].

Відеоматеріали словників будуть використані для створення віртуальної мультимедійної лабораторії «Топоніми України».

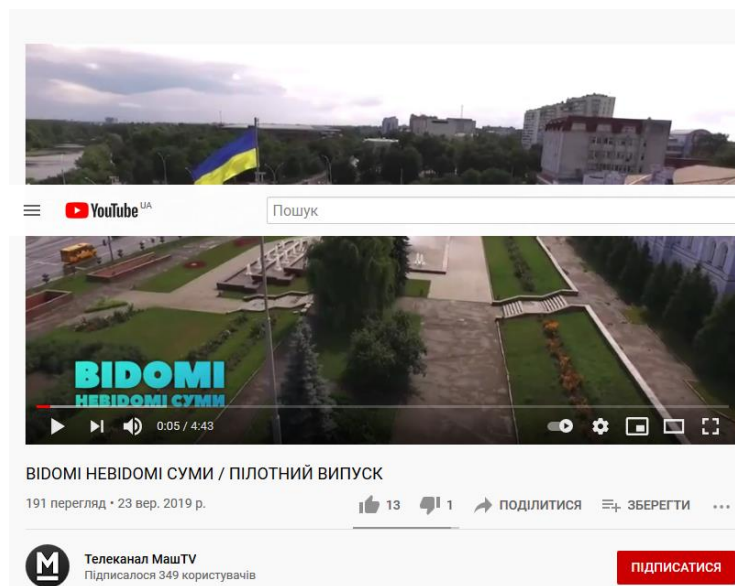

Рис. 2. - Відеословник «Відомі - невідомі Суми» наYouTube-каналі. URL:

https://youtu.be/l4f_p8sZrEw (дата звернення: 20.02.2021 р.).

2. Віртуальна лабораторія з ономастики «Ономастичний словник» як метод обробки та презентації онімного матеріалу.

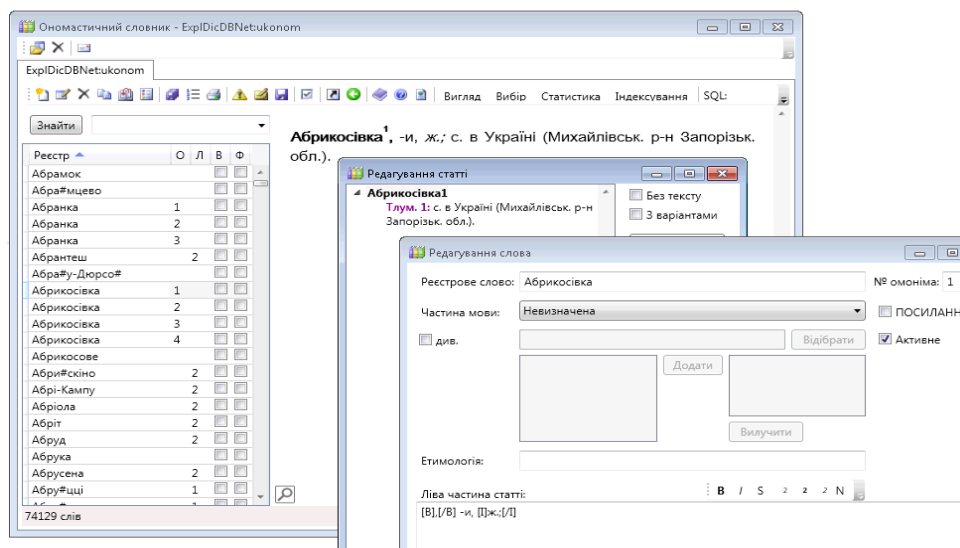

Рис. 3. - Ономастичний словник.

Режим обмеженого доступу (за запитом): <https://lcorp.ulif.org.ua/vll/>.

Технології, які є основою для ономастичного словника, також використано для створення віртуальної мультимедійної лабораторії «Топоніми України».

Віртуальна лабораторія є інструментом активної взаємодії фахівців у віддаленому режимі. Відповідно, дослідницький інструментарій сучасного ономаста має бути синхронізованим, коректно представленим, удосконаленим і перспективним для подальшого наповнення й використання.

Колективне наповнення електронного словника за допомогою віртуальної лабораторії було реалізовано у проекті «Віртуальна лексикографічна лабораторія «Мультимедійний словник з інфомедійної грамотності», який розроблений у рамках грантової програми «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність», що виконується Радою міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) за підтримки посольств США та Великої Британії, у партнерстві з Міністерством освіти і науки України та Академією української преси (режим доступу: <https://lcorp.ulif.org.ua/InfoMediaVLL/>).

3. Бази даних для обробки онімної інформації та комплексного масштабного аналізу топонімічних систем регіонів України та світу. Апробація методу – створення «Довідкової бази даних адміністративних одиниць «NAMES». Ця база репрезентує основні пункти: район; рада; тип населеного пункту; назва населеного пункту; короткий опис (принципи та мотиви номінації поселень, способи творення ойконімів, рік заснування, варіації назв тощо) [5].

4. Лінгвістичні корпуси з ономастики з використанням розробленої лінгвістичної розмітки дозволяють швидко та ефективно знайти ті оніми, форми та конструкції, які необхідні досліднику-ономасту.

5. Онотологічні екскурсії 3D панорамою віртуального музею

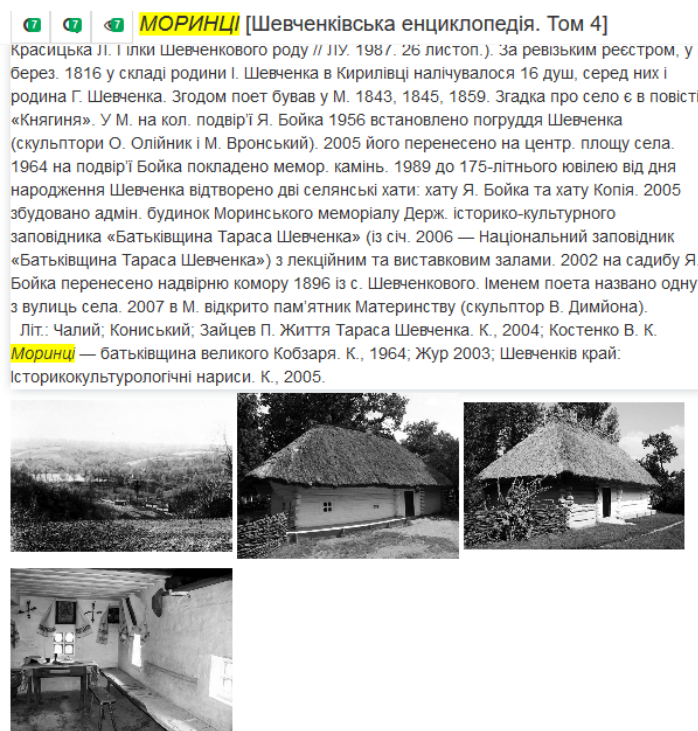

Рис. 4. – Ілюстрація пошуку ойконіма *Моринці*

Джерело: <https://shevchenko.stemua.science/>

Онтологічне середовище дослідження життя і творчості Тараса Шевченка (спільна розробка Українського мовно-інформаційного фонду та НЦ «МАН» України).

6. Система «ПОЛІЕДР» як мережевий інструмент для забезпечення взаємодії з інформаційними ресурсами.

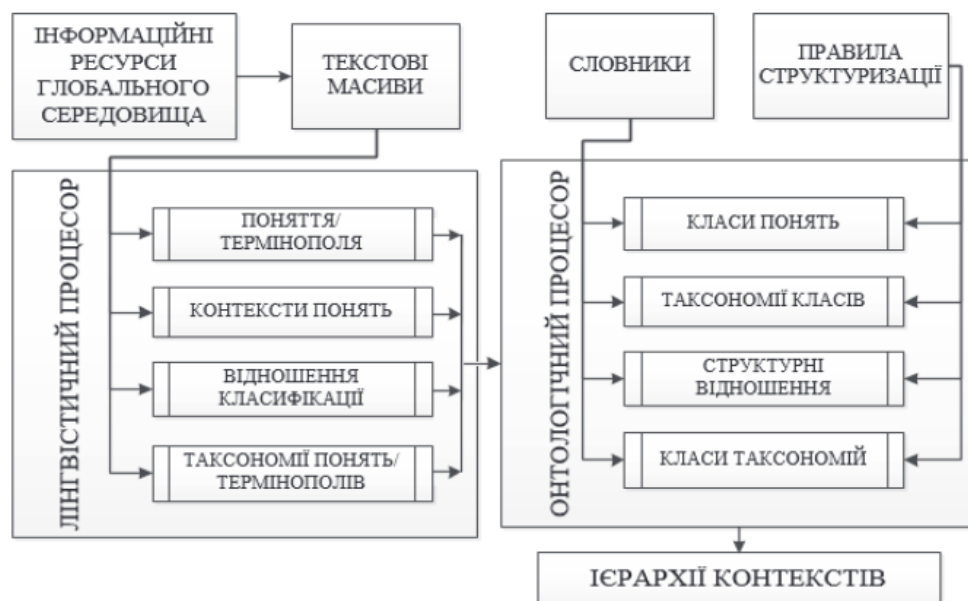

Рис. 5. - Узагальнена схема обробки інформаційних ресурсів засобами «Когнітивної ІТ платформи «ПОЛІЕДР» [3].

Перспективою цифрових методів ономастичного дослідження є подальше теоретичне обґрунтування та впровадження у дослідницьку діяльність з метою створення загальної національної ономастичної бази України. Запропоновані методи можуть бути широко застосовані в різних видах та формах освітньої діяльності, їх використання сприятиме: формуванню нових достовірних знань користувачів, повному та лаконічному поданню онімного матеріалу та його візуалізації; виконанню аналітичних запитів на великих масивах інформації за короткий проміжок часу.

Література

1. Лінгвістично-інформаційні студії : праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України: у 5 т. / В. А. Широков та ін. Т. 3: Тлумачна лексикографія. Кн. 1 : Словник української мови у двадцяти томах / В. А. Широков та ін. Київ : Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2018. 276 с.

2. Надутенко М.В., Надутенко М.В. Віртуалізація ономастичної системи «Ономастика України». Слово и словарь = Vocabulum et vocabularium: збірник наукових статей / Нац. акад. наук Білоруси, Центр дослід. білорус. культури, мови та літ., Ін-т мовознавства імені Якуба Коласа; редкол.: І. Л. Копылов (гл. ред.) [и др.]. Мінськ: Білоруская наука, 2010. Вип. 16. – С. 194–198.
3. Свідчення авторського права на програмний продукт «Комп'ютерна програма «Когнітивна ІТ платформа ПОЛІЕДР» № 96078 від 17.02.2020 р. Співавтори: О. В. Палагін (Інститут кібернетики ім. В. М. Глушкова НАНУ), В. Ю. Величко (Інститут кібернетики ім. В.М. Глушкова НАН України), О. Є. Стрижак (Національний центр «Мала академія наук України»), С. О. Довгий (Національний центр «Мала академія наук України»), М. В. Надутенко (Український мовно-інформаційний фонд НАН України), В. А. Широков (Український мовно-інформаційний фонд НАН України) та ін.
4. Формування культуромовної особистості фахівця в умовах неперервної освіти: монографія / авт. Кол. О. Семенов, В. Герман, Н. Громова, І. Левенок, Н. Пономаренко // за заг. ред. О. Семенов Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. – 212 с.
5. Широков В. А. Створення віртуальної ономастичної лабораторії «Ойконіми Дніпропетровщини» на базі платформи UNILEX / В. А. Широков, М. В. Надутенко // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. 2017. Вип. 12. С. 274–278. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apftp_2017_12_68.